***Aliona* GRATI**
doctor habilitat, conferenţiar universitar,
Institutul de Filologie „B.P.Hasdeu”

IMAGINEA MOLDOVEANULUI ÎN JURNALELE CĂLĂTORILOR DIN INTERBELIC

Studiul de faţă îşi propune o incursiune în depozitul de reprezentări ale Basarabiei şi ale basarabenilor din jurnalele şi însemnările de călătorie semnate de scriitorii străini, dar şi de cei veniţi de peste Prut după 1918. Ne propunem să alcătuim prin analiză sintetică un fel de „portret-robot” al basarabeanului/moldoveanului românofon dintre Nistru şi Prut, aşa cum s-a cristalizat acesta în universul literar. Subînţelegem prin „portret-robot” un „numitor comun” al proiecţiilor imaginare, laitmotivelor, detaliilor stilistice, al oricăror reminiscenţe şi aluzii referitoare la „străin” pe care le înregistrează scriitorii ajunşi prin părţile noastre în memorii, jurnale de călătorie, scrisori, compuneri gazetăreşti şi chiar în opere de ficţiune. Această abordare a textelor literare îşi împrumută instrumentele de lucru din *Imagologie*. „Studiul imaginilor sau al reprezentărilor străinului” urmăreşte felul în care un popor se reflectă în imaginea altuia. Metodele de cercetare ale imagologiei sunt practicate de varii discipline socio-umanistice: studiul literaturii, sociologie, culturologie, antropologie, etnopsihologie, istorie, politologie etc.
Cuvinte-cheie: imagologie, imagini stereotipice, străinul, literatură comparată.

The article is a research of images of Basarabia and people living there as they are described in journals of foreign writers visited the country after 1918. The author aims to create „portrait-robot” of Romanian-speaking Basarabian/Moldovan living between the Dniester and the Prut and to survey its development in literature. By „portrait-robot” the author means a set of keynotes, a typical image as it’s seen by foreign writers. So the theoretical approach to literary texts under consideration is imagology. „The Images study or representations” follows the way in a people is reflected in the image of another. The research methods of imagology are practices by various socio-humanistics disciplines: the study of literature, sociology, culturology, anthropology, ethnopsychology, history, politics, etc.
Keywords: imagology, stereotyped images, stranger, comparative literature.

Moldovenii „buni şi toleranţi”. Poate pentru că mai întotdeauna Moldova dintre Nistru şi Prut a fost un ţinut de margine, o provincie săracă, care a avut de înfruntat puternice presiuni din afară, aceasta a avut parte de mai puţini vizitatori entuziasmaţi şi de foarte puţini dintre cei care au scris despre aceste călătorii. Despre basarabenii din timpul celui mai mult de un secol de ocupaţie ţaristă s-a scris puţin. Majoritatea mărturiilor atestă faptul că locuitorii dintre Nistru şi Prut sunt *buni şi toleranţi*. Variabil este însă modelul – răsăritean sau apusean – în care sunt plasate aceste trăsături şi în funcţie de care sunt considerate pozitive, măgulitoare sau, dimpotrivă, semne ale retardării.În lucrarea sa, *Basarabia în secolul XIX,* Zamfir Arbore definea ţăranul moldovean ca fiind „de fire compătimitor, ospitalier, blând şi prea supus” [1, p.146], trăsături înregistrate încă de Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae*. Ceva mai târziu Pavel Cruşevan dezvoltă formula lui Arbore într-o direcţie uşor

ironică: „moldovenii sau românii (…) au un caracter lipsit de energie, liniştit, închis, deşi natura lui sudică se manifestă şi prin izbucniri aprinse, răzbunare şi mândrie sensibilă. În general însă ei sunt buni şi toleranți" [2, p. 177]. Ajuns prin părțile noastre prin 1917, ardeleanul Romulus Cioflec îşi notează cu entuziasm în *Pe urmele Basarabiei. Note şi impresii din revoluția rusească* (1928): „Te izbeşte dintr-un început la boierii basarabeni simplitatea şi naturaleța în exterior şi în relațiile cu orişicine, spre deosebire de boierimea din țară." [3, p. 130].Mai multe referințe la caracterul basarabenilor apar la Nicolae Iorga. Tinerii care au participat la evenimentele din 1917-1918 sunt caracterizați de el drept: „oameni simpli, buni, încrezători, gata să primească şi să înțeleagă orice tălmăcire dreaptă a lucrurilor." [4, p. 300].Politicianul român trece în revistă şi părerea lui Arbore, potrivit căruia basarabeanul este „bun, patriarhal şi înaintat în vederi, gata de a lupta şi iubitor de pace" [5, p. 331], sau cea a lui Simion Murafa care îl vede pe basarabean „cu o speranță desăvârşită în atitudine, în privire, în cuvânt, energic, de o franchețe deplină în exprimarea părerilor sale, chiar şi când ştia că ele pot jigni pe convorbitor" [5, p.248].

În pofida prevalenței evaluărilor pozitive, imaginile cu moldoveni lipsiți de vivacitate şi hotărâre sunt destul de răspândite în ultimele două secole. Istoricul Ion Țurcanu polemizează cu cei care au agățat basarabenilor această etichetă, mai ales că, vizitând Basarabia cu doar un deceniu mai devreme însemnărilor lui Arbore şi Cruşevan, un rus pe nume Davidovici rămânea uimit tocmai de curățenia gospodăriilor românilor basarabeni, ceea ce era „un indiciu al energiei lor permanente." [6, p. 242-243]. În acelaşi timp, istoricul găseşte de cuviință să justifice ca pe o *înțelepciune naturală* această particularitate a moldovenilor care a constituit de-a lungul anilor un motiv atât pentru admirație şi apreciere, cât şi pentru sarcasme şi desconsiderări: „Românul basarabean este mult mai tolerant, mai îngăduitor cu toată lumea cu care are de a face: rabdă mai mult, iartă mai uşor, e incomparabil *mai puțin violent*". Moldovenii îşi poartă bunătatea deci ca pe un indiciu al vulnerabilității. Nu este singurul căci, susține Adriana Babeți într-un studiul despre Europa Centrală, „Tocmai acest raport cu un timp politic de obicei nefast (care a amputat teritorii şi a modificat mereu granițe) a generat un sentiment al fragilității şi vulnerabilității permanent, a amenințat ființa națională a fiecăreia din mai micile sau mai marile țări ale Europei centrale" [7, p. 10].

În oglinda occidentalilor. Interesul față de ținut sporeşte oarecum după ani de inaccesibilitate, timp în care acesta reuşeşte să devină atât de necunoscut, încât să provoace cele mai sumbre fantasme. Unirea Basarabiei şi Bucovinei cu România în 1918 a determinat occidentalii să-şi trimită în teren reprezentanți cu o agendă bine pregătiră pentru explorarea şi documentarea acestui nou capăt al Europei care şi-a transferat hotarul pe Nistru.Căpitanul John Kaba a fost trimis în Basarabia în calitate de membru al Comisiei Hoover a SUA şi a avut misiunea de a supraveghea distribuirea corectă a alimentelor trimise de către aliați. În acelaşi timp, el trebuia să facă un studiu al nevoilor provinciei, să

analizeze şi să prezinte situaţia ei economică, socială, condiţiile politice şi viaţa generală. *Politico-economic review of Basarabia* aşterne pe 32 de pagini un scurt rezumat al studiului lui JonhKaba. Călătoria durează două luni, timp în care căpitanul american străbate sate şi oraşe ale Basarabiei de la Sud la Nord, schimbând diferite mijloace de transport. Raportul conţine date despre noua administraţie şi politica ei, educaţie, cultură, învăţământ, istorie, geografie, populaţie, economie, industrie etc.

În linii mari, diagnosticele lui Kaba sunt pertinente şi îşi păstrează valabilitatea. Americanul constată că după un secol de anexare la Rusia populaţia provinciei continuă să fie alcătuită în cea mai mare parte (2/3) din români „care îşi zic moldoveni", că oamenii sunt mulţumiţi de faptul că au scăpat de bolşevici, că limba română, interzisă până nu demult, a ajuns să fie cea de instruire în clasele mari. Odată cu instalarea guvernării româneşti, limba intră în şcoala de toate nivelurile, apar mai multe publicaţii de limbă română („Tighina", „Deşteptarea", „Unirea", „Cetatea albă" etc.), inexistente sau, mai bine spus, interzise până atunci.Mai interesante pentru noi sunt modalităţile străinului, venit dintr-o altă cultură, de a percepe, gândi şi povesti realitatea observată. Păstrând în genere stilul neutru al raportului, Kaba îşi permite totuşi mici abateri lirice. La un moment dat se arată mirat, oarecum fals, de faptul că este considerat de localnici un fel de salvator, emisar al unui stat mistic, renumit prin generozitate şi într-atâta de bogat, încât să dăruiască cu totul dezinteresat ţărilor sărace provizii alimentare, haine şi medicamente. De asemenea, pe americanul vorbind coerent limba română îl surprinde atitudinea inteligheţiei ruse, stabilită de ani buni în Basarabia, care „sunt mulţumiţi în general de guvernarea românească care i-a salvat de bolşevici, dar nu înţeleg de ce copii lor ar trebui să înveţe româna suplimentar limbii lor materne. Mai târziu a ieşit în vileag faptul că în timpul regimului rusesc copii a două milioane de români nu aveau permisiunea să studieze la şcoală în graiul lor şi trebuiau să înveţe în limba a trei sute de mii de ruşi" [8].

Deşi e geograf de vocaţie şi ajunge în părţile noastre din considerente de serviciu, Emmanuel de Martonne îşi scrie *Lucruri văzute în Basarabia* (Paris, 1919) în convenţiile literaturii de călătorie, fiind mai reflexiv şi mai emoţionant decât colegul său american. Scrierea sa nu mai abundă ca la Kaba în amănunte ştiinţifice, realităţile locului îi provoacă reacţii afective care îi modelează stilistic scrisul. Scopul său era să informeze publicul francez despre particularităţile comunităţii din noul teritoriu, despre natura, peisajele, oraşele, satele ori drumurile de aici, înfăţişarea, vestimentaţia, obiceiurile sau moravurile străinilor.Trebuie menţionat faptul că Martonne descrie natura Basarabiei cu o admiraţie demnă de un nativ, poetizând şesurile, dealurile, pădurile şi podgoriile bine îngrijite:„Timp de mai multe zile, vom rula prin stepa basarabeană. Este o lume nouă, chiar şi pentru cine cunoaşte Bărăganul românesc. Stepa valahă este o câmpie perfectă. Singurul accident al solului care atrage atenţia aici este silueta unui tumul. Sate recent înfiinţate aduc uneori la

orizont o pată de verdeață. Stepa basarabeană se întinde pe un platou uşor şi regulat înclinat spre Marea neagră, pe care văi paralele, urmând panta către sud, îl decupează în lungi coame cu creasta plată. Nici o locuință în afara văilor. Când drumul urmează înălțimile, impresia de singurătate este absolută. Cât vezi cu ochii, în toate direcțiile, sunt ondulări regulate ale solului, încoronate de şirurile de tumuluşi. Spectacol monoton, dar nu fără grandoare. Culturile se întind în fâşii paralele, urmând modelul rotunjit al versanților: verdele grâului sau al porumbului, galbenul rapiței înflorite, negrul brazdelor proaspete. Un soare strălucitor scoate în relief varietatea tonurilor; nori uşori îşi aruncă umbra pe coamele îndepărtate; cântece de păsări urcă pretutindeni de pe câmpii… Începi să înțelegi farmecul stepei." [9, p. 9-33].

Frumoasele peisaje văzute prin geamul automobilului îi stârneşte imaginarul, iar imaginația îi pictează în penel de artist. Nu-i scapă nici panoramele nistrene, nici expunerile silvane, iar imaginile prezentate au forță vizuală, cinematografică:„Plecați de cu vreme din Şoldăneşti, am ajuns acolo în căldura unei amiezi strălucitoare, cu ochii şi spiritul încă doldora de impresiile unei lungi călătorii pe malurile Nistrului: peisajele râzătoare ale Codrilor, cu satele româneşti veselindu-se între livezi şi păduri: vastele orizonturi ale văii marelui fluviu care-şi dezvoltă maiestuoasele meandre; încă mai auzeam cântecul acela ciobănesc, modulat pe naiul românesc, urcând către mine în liniştea dimineții, în vreme ce contemplam, din susul pantei abrupte de la Şabca, faleza calcaroasă cu mănăstirea pierdută la poalele sale în verdeață şi satele etajate pe panta dulce pe malul opus, în mijlocul livezilor. Toate acestea se şterg în fața amintirilor de la Soroca, unde nu am petrecut decât o după-amiază." [9]

Prezentările lui Martonne ne răscolesc fără doar şi poate sentimentul național. Atunci însă când se ciocneşte de vreo incomoditate, europeanul mai norocos o tratează oblic şi cu ironie: „Suntem în Basarabia şi urmează să facem cunoştință cu drumurile ruseşti". Interesant e că drumurile basarabene – în majoritatea lor impracticabile, cu gropi, noroi şi praf – sunt atribuite de Martonne unei culturi situate la polul opus celei europene şi ca atare străine localnicilor. Convingerea că basarabenii se vor integra rapid şi cu entuziasm în civilizația europeană suportă totuşi pe alocuri fisuri: „Mulți (e vorba de țăranii nerăbdători de a căpăta pământ în urma Reformei agrare – *n.n.*) regretă timpurile ruşilor". Cu toate acestea: „Totul ne arată o țară locuită din timpuri străvechi, iar țara aceasta este pur românească" [9].Martonne dedică mici texte fiecărei localități mai mari prin care trece, de la Comrat, Bolgrad, până Chişinău, Bălți şi Soroca. Oamenii îl interesează mai mult decât oraşele în sine. Deşi nu lipsesc descrierile arhitecturale, geograful este preocupat să schițeze portretele indivizilor de diferite naționalități, de aceea târgurile cu multă lume adunată laolaltă sunt locurile cele mai frecventate de el. Constată peste tot, în mod special în partea de sud, o populație „foarte amestecată, unde căsătoriile mixte trebuie să fie foarte des întâlnite, iar noțiunea de rasă destul de

alunecoasă. Unul dintre dânşii, care se declară rus, nu ne mărturiseşte că tatăl lui e moldovean şi mama bulgăroaică?" Cu toţii (cu excepţia multor ruşi) vorbesc mai mult sau mai puţin româneşte. Portretele păstrează mixajul etnic caracteristic locului. La Comrat, spre exemplu, „mai mulţi mărturisesc o altă naţionalitate decât aceea la care te-ai fi aşteptat. Acesta de aici, cu faţa lătăreaţă şi spână, cu nasul turtit, amintind de tipul malorus, se declară găgăuz. Celălalt, care spune că e bulgar, îmi aduce aminte, prin figura sa plăcută cu mustaţa grizonată, arborând o bonetă de lână, cât şi prin limba sa românească savuroasă, de un oltean din Carpaţii valahi. Evreul acesta pare a fi un arian autentic; rusul acela are aerul unui bulgar." [9]

Prin deducţie psihanalitică şi analiză sociologică, străinul identifică şi alcătuieşte un inventar de trăsături particularizante pentru etniile care locuiesc în Basarabia. Calităţile de savant, care cercetează şi surprinde cu acribie detalii despre fizionomia, psihologia, portul şi obiceiurile localnicilor, sunt completate de cele ale scriitorului care pictează în cuvinte. Prezentarea moldoveanului este anticipată de o frumoasă descriere a Codrilor Moldovei şi a reliefului zonei de centru: „Zilele acestea petrecute în Codrii româneşti sunt cu adevărat partea cea mai luminoasă a turneului meu prin Basarabia, în pofida drumurilor proaste, a luptei împotriva noroiului şi a hârtoapelor, cu care ajungi să te obişnuieşti". Frumuseţea naturii îl predispune pe francez pentru corespondenţe măgulitoare: „Ţara aceasta, mai apropiată de noi prin aspectele sale fizice", cu „terasele de pe versanţii văilor şi coastele în zigzag care se desenează atunci când privirea străbate către orizonturile largi, aducând aminte de trăsăturile de relief ale Bazinului Parisului", cu aşezăminte omeneşti plasate, „ca şi în Bazinul Parizian" în vecinătatea pădurilor, în apropierea izvoarelor.

Moldovenii, potrivit lui Martonne, sunt „oameni de treabă" cu „minţile simple, dar curate", având o „fire mai deschisă". Aspectul fizic caracteristic: „talie înaltă, cu trăsăturile regulate, cu aerul deschis şi franc al ţăranului colinelor subcarpatice". „Toţi îşi spun, în mod invariabil, «moldoveni». Dar destul de puţini înţeleg ceea ce s-a întâmplat după revoluţia rusă". Prezentarea lui Martonne distonează cu cea a compatriotului său, istoricului şi jurnalistului Lucien Romier care, în lucrarea sa *Le carrefour des empiresmorts. Du Danube au Dniester* (Paris, 1931) îl găseşte pe basarabean că ar fi „o fire închisă, lipsită de curiozitate, refractară la lumea din afară" [10, p.243].

Basarabia pitorească. Există în scrierile călătorilor români, dincolo de interesul strict teoretic pentru Basarabia, un ataşament afectiv aparte, o nostalgie. Două momente caracterizează contribuţiile lor la rescrierea Basarabiei interbelice. Pe de o parte, toate se află sub semnul unei poetici a coeziunii naţional-teritoriale ce creează cadrul liric exuberant. Până şi rapoartele apărute în urma unor expediţii geografice sau politice pictează în cuvinte peisaje poetice, pe alocuri memorabile. Pe de altă parte, se resimte în ele influenţa stilului didactic-informativ, consacrat de Alexandru Vlahuţă în *România pitorească*. E adevărat, atitudinea faţă de „canonul pitorescului" este

diferită. Autorii inspirați de către Vlăhuță, precum Dumitru Iov, Ion T. Simionescu, Simion Mehedinți ș.a., respectă canoanele genului pitoresc, în schimb Geo Bogza şi M. Sadoveanu pledează pentru o formulă debarasată de exuberanța sărbătorească. Cu toții încearcă să investească sens în acest din nou recăpătat spațiu românesc.

Amintim că adjectivul „pitorească" din titlul cărții lui Vlahuță nu exprima ideea de peisaj neobişnuit, exotic. Romanița Constantinescu menționează pe bună dreptate faptul că schimbarea pe care o produce scriitorul transilvănean în spațiul genului memorialelor de călătorie constă în corectarea *frumosului exotic* prin *frumosul utilitar-educativ* în spirit iluminist [11, p. 24-25]. Pitorescul din scrierea lui Vlahuță defineşte o estetică aparte, marcată de spiritul epocii posteminesciene. Cultivarea unui misticism național, îndemnurile de valorificare a limbii şi culturii populare, eroizarea trecutului, pe de o parte, şi obiectivele iluministe, pe de altă parte, dictează o formulă aparte tipului acesta de literatură. Didacticul, discursul jurnalistic şi artisticul fuzionează la Vlahuță, precum şi în numeroasele memoriale de călătorie prin țară care au urmat invitației.

Dumitru Iov nu pleacă prea departe de model şi îşi intitulează scrierea *Basarabia pitorească* [12, p. 76-149]. Serialul de texte constituie o lungă pledoarie lirică pentru integrarea ținutului în proiectul general de promovare națională. „Pitorescul" devine la el un argument viabil în acest sens, căci nu mai desemnează o „altfel" de țară, Basarabia fiind ținutul „cel mai românesc ca înfățişare", mult mai aproape situat de Europa decât de Estul în care a fost împins forțat. Frecvența asocierilor cu România, „Soroca este Sinaia Basarabiei", spre exemplu, fac parte din ritualul de adaptare a Basarabiei la spațiul politic şi cultural de după Unire. În acelaşi timp, adjectivul are rostul să încadreze textul într-un gen literar. Privirea estetizantă asupra unui spațiu geografic descoperit din nou face ca notele de călătorie să nu mai fie un simplu document sau un articol de propagandă națională. Ca şi modelul său, D. Iov alternează prezentările poetice ale naturii, cadrele patriarhal-idilice ale satelor moldoveneşti cu portretele etnologice ale țăranilor, evocările epocilor îndepărtate şi momentelor istorice ale locurilor cu reproducerea legendelor, poeziilor şi cântecelor populare.

Iov face parte din grupul povestitorilor contemplativi lirici şi nu e străin de poetica romantic-sămănătoristă a scriitorilor moldoveni Calistrat Hogaş, Ion Adam, Mihail Sadoveanu, Cezar Petrescu şi Ionel Teodoreanu. În spiritul tradiției atitudinea subiectivă de exaltare şi paseismul constituie prisma prin care se fac prezentările Basarabiei şi ale moldovenilor: „Nici un ținut din România întregită nu se sprijineşte ca Basarabia pe hrisoave care clădesc temelia istoriei noastre naționale. Străbătând Basarabia întâlnim, județ cu județ, localități în care vitejia străbună a învins vrăjmaşii puternice. Hotinul, Soroca, Tighina, Cetatea Albă, Chilia, Ismail, Lipnic, sunt ținturimuri unde odihnesc hatmani şi pârcălabi, arcaşi şi plăieşi, moldoveni dintre care marele nostru

Mihail Sadoveanu şi-a ales eroii scrierilor lui neîntrecute" [12]. În aceleaşi culori înduioşătoare sunt realizate portretele moldovenilor: „Frumoase gospodării moldoveneşti, cu ogrăzi, cu case înconjurate de cunoscuta prispă țărănească, cu flori multe la fereşti şi cu livezi întinse, pe-al căror fond verde se odihneşte albul pereților. Când treci sărbătoarea prin Stroieşti, Debăuți, Nedebăuți, te farmecă gospodarii cu cel mai curat port moldovenesc: sumanul aruncat, pieziş, pe umere, înnodat sub bărbie cu şnur de găitan, opinci de «talpă», cămaşă albă de in, chimirul lat, împodobit cu «nimicuri» de alamă, şi căciula de sub care năvălesc, pe ceafă, plete bogate." Tablourile umane sunt panoramice, omul lui D. Iov neavând dimensiuni psihologice. Rareori i se dă ocazia să vorbească, de regulă fiind descris în contumacie.

Aşadar, moldoveanul în prezentarea romantică a lui D. Iov este aproape linear, fără contraste şi configurații curioase. În acest context, clişeele de imagine sunt inevitabile: „afirm că nicăieri în țara românească nu întâlneşti oameni ospitalieri ca-n Basarabia". O simplă vizită a străinului face prilejul gazdelor pentru a desfăşura un întreg festin, descris cu o mare doză de duioşie dublată de ironie:„Nu ți-e permis să ieşi dintr-o casă de basarabean, oricât de nevoiaş ar fi, cu stomacul gol şi gâtlejul neudat. Acel «ia mă rog luați ceva» se transformă într-un ospăț ce în obiceiul basarabeanului nostru înseamnă «măcar un ceai». Abia fumezi o «*papirosă*» şi samovarul e gata. E adus şi aşezat pe masa mare. Prin căpăcelul deschis, aburii fumegă şi şuieră încet, ca o muzicuță. Şi-apoi pe masă iau loc: mezeluri fel de fel, muşchiuleț de porc, brânzeturi şi măsline, «paştet de pasăre sau iepure, un anumit văsuşor cu unt, chisele cu dulceață de coarne, cireşe amare, «măline» şi miere de albine şi ceea ce nu poate lipsi «siliotca»: scrumbii grase în farfurii lungărețe, înconjurate de rotocoală de ceapă. Înainte de a începe ceaiul, datoria te sileşte să iei mai multe «stăcănele» cu rachiu, care de fapt nu pot suporta diminutivul de stăcănele, pentru că sunt pahare mari cu rachiu, preparat fie cu diferite mirodenii, fie acea «zubrovcă» ce trece de 75 de grade şi e numită astfel după firul de iarbă ce-i dă parfumul şi tăria. Această aşezare gastrică se numeşte «măcar un ceai» şi formează interiorul pitoresc al unei gospodării" [12].La distanța a două decenii Eugen Ionescu Dârzeu, N.N. Beldiceanu, Gala Galaction, Romulus Cioflec, P. Constantinescu-Iaşi, C. Istrate, Dimitrie P. Micşunescu, Ion Simionescu sau Ştefan Georgescu-Olenin răspund imperativului lui Vlahuță, lărgind geografia pitorească a României până la Nistru. Indiferent de domeniul din care provin, ei convertesc detaliile geografice, istorice, etnografice, antropologice etc. într-o excelentă pledoarie a românității. Retorica lor specifică se circumscrie gesturilor largi, patetice, exprimând în tonuri generoase dragostea de țară şi de neam, sentimentului eternității.

Basarabia paradoxală. Tărâm muzeal sau margine subdezvoltată? Mihail Sadoveanu care îşi intitulează însemnările de călătorie *Drumuri basarabene* nu invocă nicio incomoditate legată de deplasările sale ce ar indica lipsa de civilizație. Chiar dacă critică şi eludează formula pitorească, Sadoveanu

nu acoperă în umbre prezentarea provinciei, învăluind-o într-o simțire poematică. Întreprinsă imediat după Unire, când provincia devine accesibilă, călătoria are pentru autorul *Şoimilor* şi a *NeamuluiŞoimăreştilor* o semnificație aparte. Ea înseamnă mai întâi de toate o incursiune imaginară în acea *Moldovă arhaică vrăjită*, cu natura ei sălbatică, primordială în care îşi plasa cândva personajele şi acțiunile acestor romane. El caută aici „sufletul curat al țării. Îl găseam neîntinat, moldovenesc ca la 1812, armonizat cu acel peisaj unic aşa de distinct, aşa de pătrunzător, plin de durerile şi amintirile trecutului. Cel ce se simte al Moldovei e ca un arbore care suge seva pământului şi lumina soarelui" [13, p. 17]. În concepția magico-mitică şi arhetipală a lui Sadoveanu ținutul Orhei este un centru metafizic şi o relicvă a misterului din veacurile trecute. Anume aici îşi plasase principalele scenele şi acțiuni ale romanului *Neamului Şoimăreştilor*. Călătoria în Basarabia înseamnă astfel o întoarcere acasă, în vechime, mister, linişte, tihnă şi melancolie: „Pământurile de la Orhei toate sunt ale mele." (*Neamul Şoimăreştilor*).

Trebuie să subliniem că este absolut firesc ca locuitorii acestui ținut să fie numiți de către autor moldoveni, şi nu români. Spre deosebire de ceilalți călători, Sadoveanu nu se arată deloc mirat de faptul că oamenii întâlniți în Basarabia îşi zic moldoveni. Mai mult decât atât, el însuşi se prezintă ca fiind moldovean: „Sunt moldovean de peste Prut şi mă plimb prin Basarabia". Sentimentul apartenenței la un vechi neam cu o puternică tradiție este susținut prin evocări patetice ale trecutului glorios, dar, în mod special, prin limbajul scrierilor sale. Consecvent cu ideile sale, Sadoveanu scrie într-o română cu iz regional, impregnat de arhaisme şi moldovenisme. Limba cu care este scris volumul, observă K. Heitmann, este „o limbă moldovenească cu iz regional, cu tendințe arhaizante şi aproape total lipsită de regionalisme" [14]. Pe Sadoveanu îl interesează mai degrabă omul viu, față de care exprimă o empatie vizibilă şi pe care îl tratează ca pe o relicvă. Scriitorul îşi înzestrează personajele – țărani şi mici boieri moldoveni – cu duhul de cândva al răzeşilor şi mazililor, cu inteligență şi emotivitate. Ele sunt sociabile, vorbesc cu plăcere şi-i descoperă călătorului detalii despre mentalitatea locului, percepția de sine a moldovenilor, atitudinea lor față de vechea şi noua ordine politică etc. Greul încercărilor i-a marcat pe moldoveni, încât aceşti au devenit pasivi, resemnați şi contemplativi cu suflet domol. Sadoveanu însă ştie să convertească în pozitiv aceste trăsături deloc elogiate în Occident, considerându-le calități superioare. Lui Sadoveanu deci îi datorăm fixarea moldoveanul basarabean într-o paradigmă simbolică măgulitoare: modest, drept, realist, ospitalier, săritor la nevoie, iubitor de glie, bun şi blajin.Dincolo de descrierile mitologizante şi proiecțiile cu iz de muzeu, Sadoveanu surprinde neapărat realitățile anului 1919. Nu este fixat atât pe aspectele mizerabile ale existenței, cât pe problemele identitare create pe timpul politicii țariste. Observă aproape peste tot rusificarea locuitorilor, lipsa conştiinței naționale mai ales la elita tânără. În viziunea lui, rămânerea în urmă

a moldovenilor față de Occidentul civilizat se explică printr-un determinism istoric, datorându-se năvălirilor popoarelor expansioniste.

În cu totul altă extremă se deplasează percepția lui Geo Bogza, propunându-ne o imagine specifică a Basarabiei fără pitoresc, artificii şi idealizări, o cronică lucidă, dezvrăjită şi şocantă a realității, care ne deschide văzul către tragismul şi derizoriul existenței cotidiene. Estetica urâtului, pe care scriitorul o urmează cu consecvență în toate textele scrise după călătoria întreprinsă între anii 1932 şi 1934, împinge prezentarea Basarabiei spre celălalt pol, opus exaltării – spre un grotesc deprimant. *Basarabia – țară de pământ,* aşa cum se numeşte unul din cele patru compartimente ale cărții *Țări de piatră, de foc şi de pământ*defineşte simbolic identitatea provinciei şi a locuitorilor ei, circumscriind-o unui univers inundat de noroi, gropi, smoală, ploşnițe, păduchi, boli. Provincia este ostracizată fără rezerve, oamenii ei sunt neputincioşi, nefericiți, ignoranți şi dezrădăcinați ca în infernul dantesc.

La marginea civilizației totul stagnează sub imperiul răului, al mizeriei morale şi ancorării în declin. Tranziția de la medieval la modern se produce anevoios, exasperant de lent. Reporterul nu mai este entuziasmat de pitorescul etnografic al locului şi nici de ospitalitatea localnicilor, dimpotrivă, spațiul îi apare arid, lugubru şi neprietenos. Satele pe care ajunge să le vadă sunt amărâte, țăranii – săraci şi chinuiți de presiunile existenței mizerabile, învățătorii – deprimați şi fricoşi etc. Frumoasele peisajele de suprafață desluşesc un „mister" ascuns al dizgrațiosului şi delăsatului. Structurile ce mențin tradiția sunt tratate ca frâne ale progresului.Oraşele au un revers cu totul apocaliptic, care te cufundă în viziuni medievale cu toate grozăviile şi nedreptățile lui fatale. Bălțiul este asociat cu un „vis îngrozitor", vizita – cu o călătorie în infern, în care vezi „tot ce poate fi mai îngrozitor pe fața pământului": „Închipuiți-vă un câmp pe care s-ar afla o sută de mii de cadavre de cai intrate în descompunere. Cuiva i-a dat prin minte să clădească deasupra acestui câmp un oraş. E Bălți" [14]. Chişinăul este descris, aproape cu voluptate, în detalii atroce: „Mahalale mai tenebroase şi mai pline de mister ca ale Chişinăului nici la Londra n-ai să găseşti. (…) mahalalele tenebroase erau singurele care mă interesau. Să străbat încă odată locurile acestea, să ajung până la fundul mocirlei în care se zbate atât de tragic viața Basarabiei. "Reportajele lui Geo Bogza cu efecte şocante sunt fără doar şi poate proiecții ale subiectivității sale. Ca şi Mihail Sadoveanu, el plasează spațiul dintre Nistru şi Prut într-o viziune artistică şi o filozofie personală. Dintr-un imbold avangardist de repudiere, de sfidare a canoanelor şi de dezvrăjire modernă, scriitorul vede şi vrea să vadă totul în culori îngroşat funebre. Subzistența sfidează fabulosul, urâtul existențial capătă contururi grandioase. Emfatic, smerit, îndurerat, Bogza ascunde totuşi o uşoară nostalgie şi un imperativ de schimbare şi de aderare la civilizația modernă.

Se poate spune aşadar, în concluzie, că scriitorii călători, veniți dinspre Vest în Basarabia interbelică au perceput-o contradictoriu. Unii au desenat-o în culorile arhaicității şi tradiției, alții au blocat provincia într-un imaginar al

mizeriei, subdezvoltării, străin progresului occidental. Literatura din perioada interbelică consolidează clişeul general cunoscut despre moldoveanul „bun şi tolerant" cu toată gama de sensuri măgulitoare, dar şi denigratoare pe care îl presupune, adăugând acestuia câteva ingrediente ale culturii ruse.

Referințe bibliografice:

1. Z. C. Arbore, *Basarabia în secolul XIX*, ed. II, coord. Ion şi Tatiana Varta. Chişinău: Biblioteca Națională, 2001.
2. *Бессарабия. Географический, статистический, экономический, этнографический, литературный и справочныйсборник*. Подред. П.А. Крушевана. Москва, 1903.
3. Romulus, Cioflec, *Pe urmele Basarabiei. Note şi impresii din revoluția rusească*, Bucureşti: Editura Cultura Românească, 1928.
4. Nicolae, Iorga, *O viață de om aşa cum a fost*. Vol. 2, Chişinău, 1919.
5. Nicolae, Iorga, *Oameni care au fost*, Chişinău: Hyperion, 1990.
6. Ion, Țurcanu, *Bessarabiana. Teritoriul dintre Prut şi Nistru în câteva ipostaze istorice şi reflecții istoriografice*, Chişinău: Tip. Reclama, 2012.
7. Adriana, Babeți, *Europa Centrală – un concept cu geometrie fragilă, în Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*. Iaşi: Polirom, 1997.
8. Jonh, Kaba, *Politico-economic review of Basarabia*, june 30, 1919, 32 p. ttp://Politico-conomic_Review_of_Basarabia_WDL7313.pdf
9. Emmanuel de, Martonne, *Lucruri văzute în Basarabia.* Paris, 1919. Din vol. *Drumuri prin Basarabia interbelică*. Antologie de Liviu Papuc.Iaşi: Princeps Multimedia, 2014.
10 Lucien, Romier, *Le carrefour des empiresmorts. Du Danube au Dniester*, Paris, 1931, după Ion Țurcanu, *Bessarabiana. Teritoriul dintre Prut şi Nistru în câteva ipostaze istorice şi reflecții istoriografice*. Chişinău: Tip. Reclama, 2012.
11. Romanița, Constantinescu, *Basarabia pitorească?,* în vol. *Paşi pe graniță. Studii despre imaginarul românesc al frontierei*. Iaşi: Polirom, 2009.
12. Dumitru, Iov, *Basarabia pitorească*, în vol. *Drumuri prin Basarabia interbelică*. Antologie de Liviu Papuc.Iaşi:Princeps Multimedia, 2014.
13. Mihail, Sadoveanu, *Drumuri basarabene*. Ediție îngrijită de I. Oprişan, Bucureşti: Saeculum – Chişinău: Ştiința, 1992.
14. Klauss,Heitmann, *Mihail Sadoveanu călător prin Basarabia*, în „România literară", nr. 50/21-27 decembrie, 2005.
15. Geo, Bogza, *Basarabia, țară de pământ*. Bucureşti: Editura Aria, 1991.